

УДК 323.21:130.2:316.75 (477)
JEL Classification A13, N00, O57, P51, Z10
DOI 10.33111/ sedu.2022.50.005.018

*Сагайдак Михайло Петрович**
*Смирнов Євген Валерійович***
*Смирнова Ольга Петрівна****

СОЦІОКУЛЬТУРНА ПРИРОДА, СУТНІСТЬ І ГЕНЕЗА АНТАГОНІЗМУ МЕНТАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

Анотація. У статті, на основі ретроспективного аналізу та історичного порівняння, здійснене дослідження генези антагонізму України та Росії з точки зору феномену національної ідентичності, автентичності та дистанціювання. Виявлення суттєвої різниці між об'єктивними ментальними цінностями, соціокультурними особливостями українського та російського народів дозволило ідентифікувати основні етапи історичного, соціального та політико-економічного розвитку, які сприяли виокремленню елементів української державності та незалежності. Опрацювання та аналіз існуючих міждержавних відносин між Україною та Росією крізь призму здорового скепсису дозволило переосмислити та сформулювати висновки щодо прогнозування майбутнього розвитку відносин на тлі санкційних обмежень на міждержавному та світовому рівнях, а також визначити місце України на геополітичній карті сучасного світу.

Ключові слова: антагонізм; ментальність; ментальні цінності; історична візія; соціокультурні особливості; ідентичність; національна автентичність і дистанціювання.

Вступ. Історія людської цивілізації має багато негативних прикладів того, як за допомогою критичних заходів деякі суб'єкти та країни світової спільноти намагалися вирішити питання впливу на території, заволодіти ресурсами, потенційними ринками збуту тощо. Подальша еволюція людської цивілізації посилювала й причини та акценти світових конфліктів і війн, що були зрушені у бік політичних протиріч й превентивного реагування на зростаючі агресії в світі на різних континентах (Євразія, Африка, Південна Америка). Навіть катастрофічно вражаючі результати Другої світової війни начебто однозначно унеможливили військовий та на-

*Сагайдак Михайло Петрович — доктор екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (м. Київ, Україна), ORCID 0000-0001-6526-1170, sahaidak@kneu.edu.ua

**Смирнов Євген Валерійович — канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (м. Київ, Україна), ORCID 0000-0002-4869-182X, yevhen.smyrnov.3@kneu.ua

***Смирнова Ольга Петрівна — історик, Інститут історії Національної академії наук України (м. Київ, Україна), ORCID 0000-0003-1189-8322, olga@edim.ua

сильницький варіант вирішення міжнаціональних і глобальних конфліктів, залишаючи значну роль дипломатії для проведення конструктивних переговорів. Нажаль, мусимо констатувати, що 24 лютого 2022 р. після восьмирічного триваючого конфлікту на сході України на Донбасі, а також незаконної анексії Криму в 2014 р. російська федерація де-юре почала «спеціальну військову операцію», яка де-факто є війною проти України й українського народу. Фактично перший раз за всю історію людства основною причиною війни агресором було названо «денацифікація» та «демлітаризація» країни, що в подальшому переросло в тотальний геноцид українського народу. Однозначність і беззаперечність військової агресії Росії проти України підтвердила і ООН у своїх рішеннях про засудження даних заходів. Ця війна, з нашої точки зору, призвела до остаточного рішення з приводу неможливості об'єднання колись споріднених українського і російського народів. Впродовж нашого дослідження спробуємо дізнатися про природу та причини такого протистояння не тільки в новітній світовій історії, а й з моменту фактично існування Київської Русі та її похідних князівств [1].

Постановка завдання. Переважна більшість країн світу в період існування та після розпаду СРСР в 1991 р., не сприймали окремі республіки-члени радянської спільноти як самостійних суб'єктів зі своєю національною автентичністю, називаючи їх або «радянські», або «руські». При цьому лише країнам Балтії вдалося оформити не тільки «де-юре», а й «де-факто» свою незалежність, вступивши при цьому в ЄС, а також ставши членами НАТО. Після розпаду СРСР, особлива «братська любов» російської федерації стосувалась саме України, територія якої вигідно географічно розташована, насичена природними ресурсами та копалинами, має значну кількість земель сільськогосподарського призначення, помірний клімат, працююче та охайне населення та потужний промисловий арсенал. Проте навіть після отримання юридичної незалежності в 1991 р. Україна не стала на 100 % самостійною, фактично залишаючись під впливом і контролем російської федерації. Цьому звісно сприяли певні агенти впливу, які залишилися з радянських часів або були створені та «виховані» за сприяння Росії. Тому для багатьох світових, зокрема західноєвропейських партнерів, Україна та українці були ототожені з Росією та росіянами, чому слугувало багато передумов: спільний період історії, спільна мова (частково), спільні звичаї тощо.

Разом з цим, впродовж тридцяти років незалежності Україна вибудовувала власну стратегію розвитку, орієнтуючись на західноєвропейський вектор, а також закріпивши в своїй конституції наміри щодо вступу до ЄС та НАТО. Таким чином, можна стверджувати, що за період юридичної незалежності 1991–2021 рр. остаточно сформувалось підґрунтя, що виокремило Україну як визнану світом республіку, а українців від нащадків СРСР та тандему Росія-Білорусь. Саме хибна уява, що Україна якимось чином прирівнює чи ототожнює себе з Росією, і становить проблематику даного дослідження.

Так звана «залізна завіса» ХХ століття не давала змогу об'єктивно розставити акценти щодо автентичності українців серед всього розмаїття національностей світу. Дослідження проблем автентичності та ідентичності, як філософської та психологічної категорій, підіймалися в наукових працях дослідників світового рівня другої половини ХХ сторіччя, зокрема: М. Гайдеггера, Ж. Лакана, К. Юнга, Е. Еріксона,

Ж.-М. Бенуа, М. Фуко, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоза, Ж. Дерріди, Р. Барта, Ж.-Ф. Ліотара, Ю. Кристевої, Ф. Фукуями та інших відомих науковців. Щодо української філософської наукової школи національного дистанціювання, можна зазначити певний внесок О. Сергєєва, Є. Головахи, Л. Нагорної, М. Рябчук, І. Дзюби, А. Єрмолаєва та ін. [2, 3, 4, 5, 6]. Більшість із зазначених вчених зосереджувались на філософських аспектах проблеми, пропонуючи певні моделі загальнонаціональної та загальногромадянської ідентичності українського суспільства, ґрунтуючись, наприклад на ідеї Т.Г. Шевченка «Україна без холопів та пана» [7]. Але це ні в якому разі та жодним чином не розкриває природу, сутність і генезу проблеми антагонізму між українським і російським народом. В цьому аспекті доцільним є поглиблене дослідження особливостей ментальних цінностей України саме крізь призму їх відмінностей від російських.

Для дотримання об'єктивності дослідження під час наукового пошуку були використані наступні методи: історичного порівняння – для виявлення суттєвої різниці між об'єктивними ментальними цінностями, культурними особливостями українського та російського народів; ретроспективного аналізу – для ідентифікації основних етапів історичного, соціального та політико-економічного розвитку, які сприяли виокремленню елементів української державності та незалежності; дедукції – для розуміння й тлумачення окремих термінів і дефініцій, а також процесів і подій як традиційно усталених, так і тих, що потребують нового осмислення, визначення та підходів до їх трактування; метод екстраполяції щодо прогнозування майбутнього розвитку відносин України та РФ на тлі санкційних обмежень на міждержавному та світовому рівнях; критичного мислення – для опрацювання існуючих кейсів міждержавних відносин України та Росії, крізь призму здорового скепсису, їх осмислення та формування висновків з подальшою рефлексією.

Метою статті є дослідження принципових соціокультурних відмінностей України від Росії та ідентифікація національних ментальних цінностей українського народу.

Використовуючи зазначені вище методики, завданнями статті є:

- дослідити генезу антагонізму України та Росії з точки зору феномену ментальних цінностей, національної ідентичності та автентичності;
- проаналізувати невідомий процес національного дистанціювання, його вплив на соціально-політичне, культурне та економічне середовище України, а також визначити її місце на геополітичній карті сучасного світу.

Результати. Російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р., яку країна-агресор назвала «спеціальна військова операція», започаткувало принципово новий етап в новітній історії України, що інтерпретує цей ворожий захід не що інше як війна. Для певних верств населення світу, яке сприймало території колишнього СРСР як щось неподільне та єдине, відбувся когнітивний дисонанс щодо того, як можуть члени колись однієї держави воювати один з одним.

Перш за все, необхідно зауважити, що історія Києва, столиці сучасної України та Київської Русі, почалася в 482 р., власне з дати заснування міста. Найближче, за датою виникнення, сучасне російське місто Новгород (Великий Новгород), яке також знаходилося на території Київської Русі, було засноване в 859 р.. Ярослав Мудрий, як один із засновників могутньої держави середньовіччя, доклав

чимало зусиль для її визнання серед європейських держав того часу. Сам був одружений на шведській принцесі Ингигерді, а також сприяв тому, щоб всі його багаточисельні діти зайняли трони у сусідніх державах, створюючи тим самим передумови до визнання Київської Русі, як потужної, незалежної і суверенної держави IX–X століття (відомі данні про возз'єднання з династіями Німеччини, Польщі, Візантії, Норвегії, Угорщини, Англії і, мабуть найвідоміша гілка – королева Франції – Анна Ярославна – дружина короля Генріха I). Таким чином, практично від самого початку існування Київського князівства, нащадком якого є сучасна Україна, вектор розвитку і дружніх відносин був скерований на захід, в чому і полягає фундаментальна історична візія спрямування вектору розвитку до європейської спільноти, яка після розпаду Священної Римської Імперії вважалася форпостом розвитку політики, економіки, релігії тощо.

Історичні передумови, географічне положення України, розвиток ремесла, торгівлі сприяв тому, що на відміну від північно-східних племен і Золотої Орди, які сповідували кочовий спосіб життя, племена на території України були осілими та орієнтувалися на створення індивідуальних господарств. Це також підкреслює різницю між культурами України та Росії: українці схиляються до індивідуалізму, в той час, як росіянам притаманна культура колективізму.

Існування Київської Русі до 1240 р., яке завершилася облогою і взяттям Києва монголами, супроводжувалося нестримним економічним та політичним розвитком. Подальшого удосконалення набули правові основи української державності, що були представлені у вигляді «Руської правди» у XI–XII столітті. Тобто, вже на той час об'єктивно склалися передумови етнічної та національної ідентичності української нації.

Подальші міжусобні війни призвели до того, що вся територія Київської Русі була завойована ханом Батием, засновником Золотої Орди у складі Монгольської імперії до 1242 р. Оплот української державності змістився до Галицького князівства на чолі з його королем Данилом Галицьким. Разом з цим виникає питання: навіщо золотоординцям така велика кількість територій, коли вони фізично не могли їх утримувати? Відповідь на це питання проста і не змінила своєї сутності майже до теперішніх часів: основою існування кочових племен були податі, оброки, мита та інші примусові платежі, які покладалися на завойовані племена та які повинні були сплачуватися впродовж тривалого періоду часу. В той час як українці, осілі племена, були зосереджені на створенні, продукуванні життєвих благ і розвитку продуктивних сил, що свідчить про їх волелюбність, доброзичливість і працьовитість. Можна стверджувати, що крізь призму часу, ані роки, ані століття та міленіуми, не змогли докорінно змінити світогляд нащадків Золотої Орди, зокрема, Росії, племена якої окупували значну територію сучасної російської федерації, а іншу – Володимирське і Новгородське князівства – обклали податями (навіть Олександр Невський був васалом Золотої Орди аж до своєї смерті в 1263 р.). Росія та її керівна верхівка до нинішніх часів звикла сприймати сусідні території, як зони власного впливу та можливість для «збирання податей» задля власної користі, збагачення та вигоди.

Щодо етнічних особливостей, вже на той час можна визначити те, що Київська Русь, як найбільша політична формація середньовічної Європи і майже половина територій якої (≈ 400 тис км²) знаходиться на теренах сучасної України, була заселена такими земельними етносами як русини, галичани, володимирці-волинці, чернігівці, болохівці, сіверяни-севруки, які при цьому залишались порівняно однорідними в етнічному та соціальному відношенні. Подальший розвиток ремесла й торгівлі сприяв асиміляції до слов'янського середовища варягів, фінів, тюркських племен, грецьких ремісників, вірменських і єврейських торговців. І фактично від прийняття християнства в 988 р. н.е. населення Київської Русі стало більш космополітичним за культурною орієнтацією. У той час, як основу народностей сучасної Росії склали різнобарвні степові кочові племена, що були між собою не тільки етнічно строкатими, глибоко соціально розшарованими, але й сповідували різні релігії (християнство, іслам, іудаїзм, буддизм, язичество). Це все також стало передумовою занепаду Золотої Орди.

Наступними визначальними віхами, які формалізували та закріпили соціокультурні особливості й національну автентичність є період козацтва в Україні та період монархій в Росії. Вони з'явилися майже одночасно як заміна панування татаро-монгольської навали, в XV-XII столітті. Козацтво зародилося у 1492 р., перебуваючи на межі Великого Князівства Литовського і Кримського ханства. Згідно «Пактів та Конституції прав і вольностей Війська Запорізького» (1710 р), що визначали основи державного устрою України, взаємовідносини між гетьманом і старшинами тощо, а також забагато років до цього українська влада базувалася на принципах гетьманщини, де верховний глава держави – гетьман, обирався на цю посаду. На противагу цьому, до російської імперії перейшла модель побудови державної влади, яка була заснована на владі однієї людини – царя, монарха й цей титул передавався всередині родин-каст спадково. Фактично від першого царя Росії Михайла I Федоровича Романова (царював на престолі в 1613-1645 рр.), верховна абсолютна влада була зосереджена в руках самодержців одноосібно. Не дуже змінилася система виборності в сучасній Росії з тих часів, достатньо згадати вождів ХХ століття: Ленін, Сталін, Путін (останній майже незмінно знаходиться на своїй посаді з 1999 р., фактично узурпувавши всю владу в одних руках). На відміну від Росії, Україна з 1991 р., після розпаду СРСР, змінила вже 5 президентів, обравши в 2019 р. шостого президента – Володимира Зеленського, що свідчить про свободу слова, принципи демократії, плюралізм думок і вільне волевиявлення українського народу. На нашу думку, це і є однією з принципових і суттєвих відмінностей наших країн і відповідно націй одна від одної.

В кінці лютого 1917 р. в російській імперії назріла революційна ситуація й монарх Ніколай II вимушено передав владу тимчасовому уряду. Користуючись нагодою, 17 березня 1917 р. в Україні за ініціативи Товариства українських поступовців, за участю українських політичних партій і за сприяння громадських і культурних організацій було утворено Українську Центральну Раду (УЦР), як представницький орган всього українського народу. УЦР була сформована і заснована на абсолютно демократичних засадах: в її керівних і статутних органах

брали участь представники усіх верств населення української держави. У той же час Росія відзначилася спробою реформувати державну владу за рахунок симбіозу Виконавчого комітету Державної Думи Росії з виконкомом Петроградської Ради робочих і солдатських депутатів, фактично легітимізуючи у владі партію більшовиків (приблизно до чверті від загального кількісного складу).

З початку свого функціонування Українська Центральна Рада, як основний провладний орган, вибудовувала процес формування української державності за традиційними та класичними канонами: проголошувалися так звані Універсали, які фіксували певні статутні декларації законотворчого та виконавчого органу України. Символічно, що I Універсал Центральної Ради закріплював автономію України у складі Росії та надавав статус джерела влади в країні українському народу. В цьому Універсалі чітко прослідковується намагання української нації в черговий раз дистанціюватися від північного сусіда та виокремитися в суверенну державу. До Жовтневого перевороту 1917 р. був прийнятий II Універсал, який дещо загальмував процеси національної незалежності України та визначив певні компроміси з Тимчасовим Урядом в Росії. Але шлях, який вже був розпочатий і втілювався у життя, не міг закінчитися просто так. І тому, черговий III Універсал УЦР 20 листопада 1917 р., одразу після остаточного переходу влади до рук більшовиків, проголосив створення Української Народної Республіки, де вся влада належала тільки Центральній Раді та Генеральному Секретаріату.

Таким чином, українці, як нація, в черговий раз ідентифікували свій шлях національного дистанціювання від Росії. У даному випадку поняття нації було визначено як переважну детермінанту ідентифікаційного культурного, політичного, економічного, дипломатичного вектору молодій Українській Республіці. Ці події у Росії спричинили страх щодо виокремлення України в незалежну самостійну державу та остаточного її відходження від зони російського впливу. На той час, залишки російської імперії, яка була знекровлена Першою Світовою війною, були майже виснажені, а населення фактично голодувало в буквальному сенсі цього слова. Тому єдиний шанс зберегти за собою тактичну й стратегічну перевагу – це повернути Україну до зони свого протекторату. Кінець осені 1917 р. і початок зими 1918 р. відзначалися наступом більшовицьких військ на Україну. І це можна вважати початком Першої радянсько-української війни, яка тривала аж до травня 1918 р. Ця спроба виявилася невдалою для більшовицької армії, її просування в Україну зупинилося, і, як проміжний наслідок цієї агресії 20 січня 1918 р. Українською Центральною Радою був ухвалений IV Універсал, в якому задекларовано і проголошено незалежність України – вільної суверенної держави українського народу. Українська держава остаточно зрозуміла неможливість мирного і взаємовигідного існування в складі Росії, таким чином намагаючись убезпечитись від патронату російської держави. Враховуючи той факт, що одночасно тривала Перша світова війна, УЦР отримала підтримку від німецько-австрійських військ та за їх сприяння («на їх багнетах») 29 квітня 1918 р. гетьманом України був обраний Павло Скоропадський. Отже, традиції гетьманщини збереглися та були успішно відновлені вже в ХХ ст. Це зайвий раз говорить про те, що курс, який був покладений у владну основу української держав-

ності ще за часів козацтва, виявився тривалим, правильним і перспективним з демократичної точки зору. Принципи нової держави ґрунтувалися як на республіканських, так і на монархічних засадах. Намагання реформувати Україну за допомогою вирішення земельного питання, відновлення стабільності у суспільстві наштовхнулися на спротив опозиційних українських партій, які раніше підтримували УЦР. Не дивлячись на це, Україна досягла певних успіхів у галузі науки, освіти та культури, була створена Українська Академія наук, українські університети та засновано розгалужену мережу загальнонаціональних культурних закладів та установ, що становить соціокультурну природу та ідеалізацію культурної спадщини українського народу. Проте слід зазначити, що інститут гетьманства проіснував недовго. Позбувшись підтримки німецько-австрійських військ, внаслідок закінчення Першої Світової війни, в листопаді 1918 р. Україна знову стала об'єктом агресії з боку Росії, яка як і раніше не змінила своїх планів на оволодіння українською державою. Цей період тривав аж до 1921 р., коли Україна була вся завойована Росією і в кінці кінців, в 1922 р. було проголошено про утворення СРСР, однією із республік якого стала й Україна.

Наступний етап українського національного визвольного руху припадає на початок 30-х років ХХ ст. Він закарбувався в українській та світовій історії як акт геноциду проти українського народу, нації та етносу. Голодомор був викликаний свідомими та цілеспрямованими діями радянського вищого керівництва, уряду та влади з метою придушення боротьби за незалежність українського народу і фізичного знищення частини українських селян. Однією з основних причин голодомору науковцями визначається відмова або слабка активність українських селян до проголошеної колективізації. Як ми зазначали, природа українців – це індивідуалізм, що ґрунтується на особистому задоволенні потреб і на необхідності об'єднання, зокрема під час війни чи інших надзвичайних подіях, на протидію російській ідеології колективізму, яка фактично веде до зрівнялівки, не враховуючи особливості кожної людини, її здатності та можливості.

У Другу Світову війну Україна вступила дуже знесиленою, розграбованою та понівеченою, за 7–8 років по голодомору українці, як нація, так і не встигли відновитися та гідно боротися не тільки з німецько-фашистськими загарбниками, а й знову виборювати незалежність в складі УПА. Цей період по різному може трактуватися певними країнами, народами та науковцями-істориками, але він доводить й те, що національна ідентичність і приналежність до українського етносу знаходиться на глибокому ментальному рівні та будується на збереженні давніх традицій.

В 1991 р. Україна отримала незалежність після розпаду СРСР. Так, саме отримала, а не виборола чи відстояла. Юридично це було оформлено, а ось де-факто Україна продовжила існування під крилом «старшого брата» – російської федерації, яка фактично використовувала Українську республіку як невичерпне джерело природних ресурсів, стратегічних експортних продуктів (у т.ч. титан, магній, марганець тощо), територію для розміщення балістичних ядерних ракет, а також, один з головних моментів, – збереження території в м. Севастополь для базування Чорноморського флоту ЗС РФ. В подальшому це стане розмінною монетою для постійної пролонгації оренди військово-морської бази в АР Крим і

предметом маніпуляцій з боку російської федерації. Укладення Будапештського меморандуму 5 грудня 1994 р. фактично можна вважати датою початку кінця незалежної України цього періоду: ліквідація і нерозповсюдження ядерної зброї, як інструменту стримування будь-якої зовнішньої агресії, український президент, як один із підписантів даного меморандуму, проміняв на примарні зобов'язання забезпечення безпеки та територіальної цілісності нашої країни.

Після розпаду СРСР, більшість колишніх республік-учасниць утворили регіональну міжнародну організацію – Співдружність незалежних держав (СНД). Наступна соціально-економічна криза в СНД 90-х років ХХ ст. призвела до зростання незадоволення політикою співдружності й Україна почала шукати виходи та шляхи з ситуації, що виникла. Помаранчева революція 2004 р. і пов'язані з нею подальші трансформації у суспільстві і владі фактично визначили перехід до проєвропейського вектору розвитку та руху України шляхом інтеграції до Європейського союзу на умовах повноцінного партнерства. Разом з цим російська федерація не полишала спроб повернути України до своєї зони впливу, тримаючи її умовами газових угод, а також маніпулюючи фактами забезпечення державної безпеки. Слід також зазначити, що з 2005 р. кожна наступна влада в Україні мала як свої здобутки та переваги, так і недоліки. В 2010 р. президентом України став явно проросійсько-орієнтований В. Янукович. Фактично, драматичною квінтесенцією його політики стало не підписання 28–29 листопада 2013 р. Угоди про асоціацію України в ЄС, що стало причиною так званої Революції гідності або Євромайдану та протестів українського народу. Криваві події Революції гідності 2013–2014 рр. призвели до того, що за незалежність України була в черговий раз пролита кров і українці почали буквально виборювати отриманий в 1991 р. суверенітет. В підсумку це призвело до самоусунення В. Януковича від влади в лютому 2014 р. Наразі існує багато причин розвитку подальших подій, які не змінюють суті того, що сталося. З 2014 р. Росія анексувала АР Крим, а потім почала загарбницьку війну на сході України (Луганська і Донецька області), мотивуючи це утисками російськомовного населення на цій території. Геніальна фраза тих часів, яка лунала зі всіх каналів телебачення «Путін, введі войска», призвела до початку гібридної війни, що тривала з 2014 р. по лютий 2022 р., і відбувалась в форматі антитерористичної операції (АТО), а в подальшому – операція об'єднаних сил (ООС), для забезпечення проведення президентських виборів в 2014 р.

З 2014 по 2022 р. Україна пройшла велике випробування на шляху інтеграції до ЄС: була підписана Угода про асоціацію з ЄС (остаточне підписання 27 червня 2014 р.), отриманий безвізовий режим з ЄС (з 11 червня 2017 р.), конституційно забезпечений рух України до Європейського союзу та НАТО. Це зайвий раз показало, наскільки різні цілі переслідує Україна та Росія на своєму геополітичному шляху. Поступове зростання економіки, прискорення інтеграційних процесів України в європейське і світове господарство, пожвавлення іноземного інвестування, відновлення Української Православної церкви (Томос УПЦ) – всі ці індикатори сприяли ще більшому розшаруванню історичних, поточних і стратегічних візій України та Росії.

Якщо детально проаналізувати історію стародавньої і сучасної України, то можна встановити, що українці ніколи не вели загарбницьких війн з метою чи-то розширення території, чи-то завоювання колоній, впливу на ресурси тощо, на противагу Росії, яка постійно збільшувала свої території за рахунок територій інших країн (незаконні анексії на засадах тимчасового управління територіями). Тільки історія ХХ ст. засвідчує войовничі прагнення російської федерації, які після ігнорування світовою спільнотою війни в Грузії 2008 р., війни в Україні 2014 р. створили певні передумови до поширення агресії Росії проти всієї України.

Розпочата президентом В. Путіним «спеціальна військова операція» в Україні згідно заяви Ради безпеки ООН та Генеральної асамблеї ООН є нічим іншим як агресія, яка супроводжується актами геноциду та тотального винищення українського народу. Основною метою цієї війни Росія заявляє «демлітаризацію» та «денацифікацію» України. І згідно відданого наказу президента російської федерації 24 лютого 2022 р. о 5 годині ранку почалися ракетні удари по території України, тобто фактично почалась чергова російсько – українська війна (точніше вона перейшла в явні межі та розуміння). Україна змушена в односторонньому порядку давати відсіч таким агресивним діям Росії, оскільки В. Путін фактично шантажує світ застосуванням ядерної зброї, отже, відступати українцям, що залишилися на українській території немає куди, оскільки основною метою супротиву була, є і залишається – незалежність, суверенність, цілісність і недоторканість країни.

Свій героїзм український народ, збройні сили України, загони Територіальної оборони, волонтери підтверджують вже впродовж 40 днів російсько-української війни. Хоча В. Путін, віддаючи наказ про початок «спеціальної військової операції», розраховував на триденний бліцкриг. Знаходячись фактично сам на сам з переважаючими силами супротивника, українці почали отримувати збройну та гуманітарну допомогу від країн-партнерів. Але цього недостатньо: сучасні безпекові інституції та об'єднання (НАТО) не довели своєї спроможності бути гарантами світової безпеки, фактично пролонгуючи додаткові жертви не тільки серед військових, але й серед цивільного населення.

Невдалий бліцкриг Росії змінив плани В. Путіна, який вирішив під егідою «денацифікації» просто знищити Україну, перетворившись з демлітаризатора і денацифікатора в терориста, банального мародера, прихильника та прибічника геноциду української нації. Президент України, Володимир Зеленський намагається всіма силами привернути увагу світової спільноти до агресії російської федерації, як країни-світового злочинця і терориста. Деякі факти (особливо які розповсюджуються в соціальних мережах у вигляді інтерв'ю державних осіб), свідчать про те, що прагнення Росії не обмежуються територією України (в планах є поширення агресії на країни Балтії та Польщу). Розуміючи це, ґрунтуючись на даних розвідки та фіксуючі військові злочини російської федерації на території України, світова спільнота затвердила та запровадила три основні групи санкцій:

- військові, що включають елементи військової допомоги, як безпосередньо зброєю, так і наступальними летальними технологіями, які допоможуть зрізати шанси в оборонній стадії війни;

- економічні, стосуються накладення економічних обмежень на російські компанії, обмежуючи їх діяльність на світових ринках. Це стосується не тільки комерційних компаній, мова йде про фінансові установи, банки, державні компанії;

- політичні, даний пакет санкцій розповсюджується на елементи російської федерації, як нації. Обмеження для російських політиків, олігархів, представників культури, спорту тощо. Ці санкції торкнулись і проведення різного роду культурних і спортивних заходів, як на території Росії, так і тих заходів, у яких представники РФ планували брати участь, транспорту (переважно авіаційного) та багато чого іншого.

Станом на 01.04.2022р. країнами ЄС прийнято рішення і запроваджено чотири пакети санкцій проти російської федерації. Також Єврокомісія підготувала п'ятий пакет санкцій, що стосується заборони імпорту російського вугілля, повної заборони транзакцій з рештою російських банків, заборони російським кораблям заходити в порти ЄС, обмеженні імпорту високотехнологічної продукції. Крім того, ЄС передбачено розширення списку осіб, щодо яких застосовуються санкції у зв'язку з агресивною війною Росії проти України, а також проголошення персонами нон-грата деяких дипломатів РФ із представництва при ЄС.

Слід зазначити, що для ЄС більшість застосованих відносно російської федерації санкцій є безпрецедентними, а їх реалізація реально поступово негативно впливає на економічний розвиток Росії. Звісно, більшість санкцій мають пролонгований характер, проте виходячи зі змісту п'ятого санкційного пакету ЄС, вони суттєво вплинуть на формування доходів від експорту РФ. Доходи від експорту Росії у 2020 р. становили 337,104 млрд. дол. США [10]. Зауважимо, що основними статтями доходу в структурі експорту Росії у 2020 р. є такі товарні групи СИТС за класифікацією товарів ООН для зовнішньої торгівлі, як: нафтяні масла, сира нафта та нафтопродукти (33,1 % від загального експорту), природний газ (7,2 %), вугілля (3,5 %), що становить майже половину в структурі експорту [11]. Відповідно, введення країнами ЄС торговельного ембарго на нафту та нафтопродукти, а також обмеження на імпорт вугілля, що передбачено у черговому санкційному пакеті, суттєво скоротить надходження валютної виручки від зовнішньоторгівельної діяльності.

З іншої сторони, арешт майна преміум класу російських політиків і олігархів в країнах ЄС, замороження золотовалютних резервів російської федерації в іноземних банках, а також обмеження доступу для більшості банківських установ Росії до міжнародної міжбанківської системи передавання інформації та здійснення платежів (SWIFT), значно обмежить доступ до валютних резервів, які є вкрай необхідними, по-перше, для виконання умов міжнародних угод, зокрема своєчасного повернення обов'язкових платежів за кредитами МВФ, по-друге, проведення, так званої «спеціальної військової операції», по-третє, для підтримки національної грошової одиниці (російського рубля).

Аналізуючи в цілому всі наслідки від запровадження економічних, військових і політичних санкцій до Росії в зв'язку з її військовою агресією, можна

стверджувати, що російська федерація і її громадяни знову опиняться за «залізною завісою», як це було за часів СРСР. Проте, не слід забувати за кібер- та інформаційну війну які веде російська федерація не лише проти України, а й проти країн ЄС та США, а також про потужну пропаганду. За результатами опитування громадян РФ групою незалежних російських соціологів, 71 % росіян підтримують війну проти українського народу [12]. Ці приголомшливі данні також підтверджують той факт, що громадяни російської федерації ніколи і ні за яких умов не здійснять протидію владі в своїй країні, і вийдуть на масові мітинги на підтримку припинення війни в Україні, оскільки бояться репресій.

Виявлені нами суттєві відмінності між об'єктивними ментальними цінностями, соціокультурними особливостями українського та російського народів актуалізують нагальну необхідність перегляду, верифікації, люстрації та оновлення системи колективної світової безпеки, яка фактично стала неконструктивною, в певних аспектах безсилою та інертною. Військова агресія російської федерації проти України оголила, як виявилось, глобальні проблеми реального, а не протокольного забезпечення світового порядку і гарантій безпеки. Війна, яка уже призвела до великої кількості жертв, особливо серед цивільного населення, відносно якого були використані каральні заходи, є неприпустимою в XXI ст., людство повинно винести жорсткий і однозначний урок з цієї війни.

Українська нація вкотре продемонструвала свою волелюбність, жагу до свободи, а відтак згуртованість у протидії і супротиву ворогу за відстоювання незалежності, цілісності і суверенітету України. В підтримці громадян України, які залишились в країні і тримають її оборону, неабиякого значення має діаспора. Ця дефініція пов'язана з відчуттям приналежності до будь-якого народу на підставі релігії, мови, культури, етносу за межами свого материнського регіону [8]. Станом на 2019 р. Україна мала хіба не найбільшу діаспору в світі, яка налічує за різними оцінками, від 11 до 13 млн. українців. Доречно буде сказати, що українська діаспора входить до 20-ки найбільших діаспор в світі (15 місце) [13]. Це додатково свідчить про той факт, що майже чверть осіб з українським походженням, від фактичної чисельності населення України (станом на 01.01.2022 р. – 41 167,3 тис. осіб) [14], яка знаходиться за межами України, беззаперечно прирівнюють себе до української нації, підтримуючи розвиток мови, культури та національних традицій. Звісно, й вплив української діаспори за межами країни, впливає на місцеві уряди, змушуючи їх певним чином реагувати на події, які наразі відбуваються в Україні. Звісно, російсько-українська війна уже спричинила суттєві наслідки як економічного, так і соціокультурного значення, велика кількість людей позбулась власних домівок, ще більша кількість людей вимушені були виїхати за межі України. Подальшого дослідження потребуватимуть питання відновлення національної економіки у післявоєнний період, забезпечення економічної, національної, інфраструктурної та кібербезпеки України, а також проблем повернення громадян, що тимчасово виїхали за межі країни.

Висновки. Таким чином, останні майже 1000 років пройшли в непримиренній боротьбі України з Росією. Антагонізм ментальних цінностей України та Росії проявляється в різній культурі, світосприйнятті, різних векторах розвитку, різних системах побудови влади на засадах демократії та виборності, і найголовніше – в різних ознаках національної ідентичності та автентичності, які ґрунтуються на цінностях свободи, волі, шануванні традицій, працьовитості нації, її індивідуалізмі, поєднаному з цільовим героїзмом. Все це неодмінно буде мати свої результати і в майбутньому, а також нарешті продемонструє всьому світу різницю між українським та російським народами та країнами, позбувшись отожднення українців з «руськими». Цього буде достатньо для того, щоби прийдешні покоління відчували гордість, самовизначеність та ідентифікацію з українською нацією, а людська гідність залишилась стрижневою цінністю у системі конституційних цінностей України.

Література

1. Смирнов Є. В., Смирнова О. П. Вплив історичних, релігійних і соціокультурних особливостей на формування світогляду сучасного стилю українського підприємництва. Чернігівський науковий часопис. Серія 1, Економіка і управління. 2016. №1 (7). С. 43–51.
2. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с.
3. Сергеева О. А. Роль этнокультурной и социокультурной маргинальности в трансформации цивилизационных систем. Общественные науки и современность. 2002. №5. С. 104.
4. Головаха Є. Соціальні зміни в Україні 1992–2008: висновки. Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2008. С. 642.
5. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. Москва: АСТ: АСТ МОСКВА: «ХРАНИТЕЛЬ», 2007.
6. Нагорна Л. Війни ідентичностей – сценарії і ризики. Політичний менеджмент. 2007. № 2 (23). С. 47.
7. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку. Київ : НІСД, 2010. С. 6.
8. Ясь О. В. Діаспора. Архівовано 23 червня 2016 у Wayback Machine. // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2004. Т.2 : Г - Д. С. 398.
9. Смирнов Є. В. Формування ментальності та образу українського підприємця: Україна-Польща – порівняльний аспект. International security in the frame of modern global challenges: Collection of scientific works. Mykolas Romeris University, Vilnius, 2018. С. 381-387
10. База даних ООН – UN Comtrade. URL: <https://comtrade.un.org/data/> (дата звернення 25.04.2022).
11. Експорт РФ природного газу (за даними ФТС Росії та Росстата). URL: https://www.cbr.ru/vfs/statistics/credit_statistics/trade/gas.xls (дата звернення 25.04.2022).

12. Незалежні соціологи: 71 % росіян відчуває гордість через війну з Україною. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sotsiology-rosiyany-viyna-gordist/31757775.html> (дата звернення 25.04.2022).

13. 20 самых крупных диаспор мира. URL: <https://forbes.ua/ru/lifestyle/globalna-kraina-15092020-106> (дата звернення 25.04.2022).

14. Населення України. URL: <https://index.minfin.com.ua/reference/people/> (дата звернення 25.04.2022).

References

1. Smyrnov, Ye. V., and Smyrnova, O. P. “Vplyv istorychnykh, relihiinykh i sotsiokulturnykh osoblyvostei na formuvannya svitohliadu suchasnoho styliu ukrainskoho pidpriemnytstva”. [“The influence of historical, religious and socio-cultural features on the formation of the worldview of the modern style of Ukrainian entrepreneurship”]. *Chernihivskiyi naukovyi chasopys*. Seriya 1, Ekonomika i upravlinnia 1, no. 7 (2016): 43–51. [in Ukrainian].

2. Stepyko, M. T. *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia*. [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation]. Kyiv: NISD, 2011. [in Ukrainian].

3. Serheeva, O. A. “Rol etnokulturnoy i sotciokulturnoy marginalnosti v transformatsii tsivilizatsiynykh sistem”. [The Role of Ethnocultural and Sociocultural Marginality in the Transformation of Civilizational Systems]. *Obshchestvennyie nauki i sovremennost* 5 (2002): 104. [in Russian].

4. Holovakha, Ye. *Sotsialni zminy v Ukraini 1992–2008: vysnovky. Ukrainske suspilstvo 1992–2008. Sotsiologichnyi monitorynh*. [Social change in Ukraine 1992–2008: conclusions. Ukrainian society 1992–2008. Sociological monitoring]. Kyiv: In-t sotsiologii NAN Ukrainy, 2008. [in Ukrainian].

5. Fukuiama, F. *Konets istorii i poslednyi chelovek*. [End of history and the last man]. Moscow: AST MOSKVA: «KhRANYTEL», 2007. [in Russian].

6. Nahorna, L. “Viiny identychnosti – stsenarii i ryzyky”. [“Identity wars - scenarios and risks”]. *Politychnyi menedzhment* 2, no. 23 (2007). [in Ukrainian].

7. *Ukraina v 2010 rotsi: shchorichni otsinky suspilno-politychnoho ta sotsialno-ekonomichnoho rozvytku*. [Ukraine in 2010: annual assessments of socio-political and socio-economic development]. Kyiv: NISD, 2010. [in Ukrainian].

8. Ias, O. V. “Diaspora”. [“Diaspora”]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. T.2*. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, 2004. [in Ukrainian].

9. Smyrnov, Ye. V. “Formuvannya mentalnosti ta obrazu ukrainskoho pidpriemtsia: Ukraina-Polshcha – porivnialnyi aspekt”. [“Formation of the mentality and image of the Ukrainian entrepreneur: Ukraine-Poland - a comparative aspect”]. *International security in the frame of modern global challenges.. Mykolas Romeris University, Vilnius* (2018): 381–387. [in Ukrainian].

10. Baza danykh OON – UN Comtrade. [UN database – UN Comtrade]. <https://comtrade.un.org/data/> (25.04.2022) [in Ukrainian].

11. Eksport RF prirodnogo gaza (po dannym FTS Rossii i Rosstata) [Russia’s export of natural gas (according to the Federal Tax Service of Russia and Rosstat)]. https://www.cbr.ru/vfs/statistics/credit_statistics/trade/gas.xls (25.04.2022). [in Russian].

12. Nezalezni sotsiolohy: 71 % rosiian vidchuvaiie hordist cherez viinu z Ukrainoiu. [Independent sociologists: 71 % of Russians are proud of the war with Ukraine]. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sotsiology-rosiyany-viyna-gordist/31757775.html> (25.04.2022). [in Ukrainian].

13. 20 samykh krupnykh diaspor mira. [20 largest diasporas in the world]. <https://forbes.ua/ru/lifestyle/globalna-kraina-15092020-106> (25.04.2022). [in Russian].

14. Naseleння Ukrainy. [The population of Ukraine]. <https://index.minfin.com.ua/reference/people/> (25.04.2022). [in Ukrainian].

SOCIO-CULTURAL NATURE, ESSENCE AND GENESIS OF THE ANTAGONISM OF MENTAL VALUES OF UKRAINE AND RUSSIA

Mikhailo P. Sahaidak

Doctor of Economic Sciences, Professor,
SHEI «Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman» (Ukraine)
ORCID 0000-0001-6526-1170

Yevhen V. Smyrnov

PhD (Economics), Associate Professor,
SHEI «Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman» (Ukraine)
ORCID 0000-0002-4869-182X

Olha P. Smyrnova

historian,
Institute of History of Ukraine,
National Academy of Sciences (Ukraine)
ORCID 0000-0003-1189-8322

Abstract. The article, based on retrospective analysis and historical comparison, studies the genesis of antagonism between Ukraine and Russia in terms of the phenomenon of national identity, authenticity and distancing. Identifying the significant difference between the objective mental values, socio-cultural features of the Ukrainian and Russian peoples allowed to identify the main stages of historical, social and political and economic development that contributed to the separation of elements of Ukrainian statehood and independence. Elaboration and analysis of the existing interstate relations between Ukraine and Russia, through the prism of healthy skepticism, allowed to rethink and draw conclusions on forecasting the future development of relations against sanctions against interstate and global levels, as well as to determine Ukraine's place on the geopolitical map of the modern world

Keywords: antagonism, mentality, mental values, historical vision, socio-cultural features, identity, national authenticity and distancing.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2022